

Барвинський А.

М. Драгоманів про
становище львівського
"Травди"

Л., 1924

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00554868 (-)

Відбитка з ЛНБ, 1927 кчз.

М. Драгоманів про становище львівської „Правди“ і галицьке москвофільство та про автономію України.

В науковім двомісячнику „Україна“, видаванім у Києві під ред. проф. М. Грушевського, в кн. 4. за р. 1926, помістив проф. К. Студинський п. з. „Матеріяли з громадського і літературного життя України“ відпис збереженого в львівському „Національному Музею“ письма М. Драгоманова п. з. „Критика М. Драгоманова на I. число львівської „Правди“ за р. 1874“ без ніяких заміток і пояснень.

Се письмо М. Драгоманова само про себе не дає теперішньому поколінню, мало освідомленому з нашими галицькими відносинами 80-их рр. XIX ст. (особливож на Придніпрянщині), ясного образу і тому бажаю тут подати до нього відповідне пояснення й освітлення.

В поїздках на наукові студії Драгоманів опинився в 1871 р. у Відні, де познайомився з членами товариства „Січ“ і навязав ближші взаємини з слухачем університету, Мелитоном Бучинським (опісля адвокатом у Станиславові). Від Січовиків дізнався Драгоманів, що заснована (1867) львівською „Громадою“ „Правда“, застановлена в 1870 р., має знов поновитися та що до участі в сім видавництві запрошують також придніпрянських письменників, отже став поновленій 1873 р. під ред. дра Олександра Огоновського „Правді“ посилати свої писання. Головну роботу в редакції „Правди“ провадив тоді проф. Ю. Романчук і в „Часті політично-соціальної“ помістив у 3-х числах ширшу політичну розвідку п. з. „Чи може у нас бути згода між Русинами а „Русскими?“

В серпні 1873 р. приїхав Драгоманів до Львова і тут познайомився з укр. громадянами й Ос. Федьковичем, що був тоді редактором книжечок „Просвіти“, та перевів з ними широкі пересправи про погляди на національно-політичні і суспільні справи. З тих розмов він виробив собі погляд, що „галицькі Русини взагалі рівнодушні супроти „прогресу“ та лівиві“, що „з полівської та адвокатської школи“ виносять вони явні хвороби: „поверховну балаканину та партійність“. Він розглянувся також у видаваній тоді „Правді“, а з приводу названої вгорі розвідки Ю. Романчука і також виданої тоді брошури Н. Загірного (о. Ст. Качали) п. з. „Политика Русинівъ“, помістив М. Драгоманів

T3(29x)51-474 + 4612.4(292)77

250

у „Правді“ (на стор. 660—661, ч. 19 з 28/XI 1873 р.) „Одкритий лист з України до редакції „Правди“, зазначаючи, що підписалось 31 чоловік на тім листі, котрий мав бути неначеб програмою придніпрянських Українців-поступовців.

В сім відкритім листі заявляли підписані Українці, що не можуть згодитися з програмою галицьких федералістів (себто народовців), висловленою в названій брошурі о. Качали. Редакція „Правди“ відповіла на се, що „ми передусім Русини, члени 15-мільйонного народу, але враз і поступовці, ліберали, демократи, не менше, як наші брати закордонські. Тільки ми стережемося всякого доктринерства, красногo в теорії, але в практиці многим много пошкодившого“. При тім запевняла редакція „Правди“, що брошура о. Качали не є ніякою програмою партії і що її автор щирий народовець і ревний народолюбець-федераліст.

Але крім редакції „Правди“ дали відповідь на повищий лист також 24 Українці-лівобережці другим „одкритим листом“ до ред. „Правди“ (Ч. 3 з 13/3 1874, ст. 125—128), котрим прилучаються до погляду „Правди“, бо як кажуть, „нашою головною ціллю є хоронення своєї національності і розвій свого народу, окремішнього від польського і московського, і тій головній цілі повинні підклонитися всі інші питання нашого розвою і поступу, бо всі наші поступові бажання можуть справдитися тільки під умовою досягнення головної цілі“.

Вже тоді проявилися на Придніпрянській Україні два суперечні погляди: один М. Драгоманова і його прихильників, що клали головну вагу передовсім на „всесвітний прогрес“, а другий В. Антоновича і товаришів, котрі головно змагали до збереження національної окремішности і плекання національної свідомости. І ось переверот на Придніпрянщині підчас світової війни підтвердив влучність погляду В. Антоновича та став певним доказом, що в погоні за „всесвітнім поступом“ і під впливом космополітичного світогляду, затемнилася там свідомість національної окремішности і довела до небажаних для української державної ідеї наслідків.

З новим роком 1874 в 1. ч. „Правди“ з 18/II редакція зазначила в передньому слові, що противники „народної партії“ (народовців) після австро-пруської війни (1866) і вистави в Москві „скинули маску руського патріотизму і заявили виразно своє ренегатство; старші із щирих патріотів-народовців замовкли і майже ніхто не смів енергично виступити проти нових „Русских“, котрі всякого, хто не йшов з ними, виставляли, яко ляхомана або пустого фантаста. Навіть молодіж, котра передше майже без ви-

їмок горіла найчистішим патріотизмом, уміли в значній частині здеморалізувати надячи її тут грішми, а посадами в Росії.

Редакція посилала „Правду“ М. Драгоманову і навіть просила його про його погляд на видавництво, а се дало йому привід написати редакції „Правди“ критику на 1. ч. з 1874, котру оповістив проф. Студинський в „Україні“ з рукописи, збереженої в „Націон. Музею“. В сій критиці докоряє Драгоманів редакції „Правди“, що „в передньому слові від редакції, як і у других місцях, „Правда“ усе щитає за головну ознаку противної себе партії те, що вони ренегати, рускіє, та прихильні до Росії — а значить своєю метою поставля наперед усього маніфестувати самостійність малоруської народности од великоруської у Галичині“. „Не можна згодитись, пише далше Драгоманів, з таким епітетом, як ренегатство, бо кожний вольний сознавати себе, до якої він народности належить, чи єсть его народність зовсім самостійня, чи ні — аби він тільки проводив свої ідеї чесно.¹⁾ Коли „Слово“ и Ко нечесно проводять свої ідеї, то так треба казати, а що вони заявляють себе „русскими“, це ще не дає права їх ляяти деморалізованими. До того ж скажу, що Ваші „рускіє“ зовсім не рускіє, так що пора б перемінити цю кличку, бо цією кличкою Ви їх тільки підвисшаєте. Пора викинути такі клички вже задля того, що у Вас нема ніяких великорусів — так що нічого з ними і боротись, нічого і маніфестувати Вашу одрубність од них — так і задля того, що зводючи ціль Вашої партії на маніфестування того, що Ви русини а не рускіє. Мало того, що Ви русини, що хочете в своїй хаті своєї правди і сили і волі, — а покажіть, які Ви русини, яка Ваша правда, сила, воля, т. є. покажіть Ваші політичні, соціальні і культурні цілі і як Ви хочете йти до них“.

Отсе розумовання Драгоманова стає певним доказом того доктринерства, на яке вказала „Правда“ в наведеній вгорі її відповіді на „відкритий лист 31 Українців“, бо відомі загально вже тоді змагання галицьких москвофілів перечать поглядів на них М. Драгоманова. Надавання стипендій галицькій молодезі, щоби її переманювати на університети в Росію, наділювання наших учителів середніх шкіл посадами професорськими, директорськими та інспекторськими, а гр. к. священників парафіями в Холмщині, викликали значне переселення до Росії в значній частині добрих і тут у Галичині потрібних сил для культурного розвитку нашого народу, щоб вони там сповняли задачі обрусенія і опраправлення українського насе-

¹⁾ в тім саме і ціле єство справи. *Ал. Б-ий.*

лення. Редакція „Слова“ була агенцією російського правительства і „Благотворительного Комитета“ і то небезкористо, як се підтвердила оповіщена опісля в „Кіев. Старині“ переписка Лебединцева з Б. Дідицьким. На змагання галицьких москвофілів кинули яскраве світло „Письма русских Галичанъ къ М. П. Погодину“, видані в 3-х частях у Москві 1879 - 1880 р. з примітками Нилія Попова і взагалі на послаництво Погодіна та утвореної у Львові Д. Зубрицьким „Погодинской Галичско-русской колоніи“, що в наслідках проявилось впровадженям у нашім письменстві замість живої народної мови „особаго русскаго языка“ (як се назвав Н. Пипін) з підмогою таких видавництв, як „Семейная Библиотека“, „Лада“, „Историческій Сборникъ“, „Научный Сборникъ“ і москвофільських часописей, та вивозом із Ставропігійського Архіву, з львівського св. Онуфрійського монастиря й ин., з Перемиської капітульної бібліотеки й т. п. старинних грамот, рукописей, бібліографічних рідкостей і т. п. На сю діяльність Погодіна, Д. Зубрицького, Я. Головацького et cons. звергали вже бачність проф. Ом. Огоновський, Ів. Франко, В. Коцовський, а коли про се і я також згадав в „Огляді укр. руськ. літератури“ у „Виїмках“ з 1893 р., тоді Драгоманів „разбирая самыя крайнія воззрѣнія Ал. Барвинского насчетъ вредности и тенденціозности объединительныхъ идей Погодина и другихъ панславистовъ въ Карпатской Руси, указаль на то (въ газетѣ „Народ“ 1894), что какъ Погодинъ, такъ и первые славянофилы относились дружественно къ украинской литературѣ“. ¹⁾

Всі ті „сдѣлки“ галицьких москвофілів з Погодином et cons. були загально відомою „тайною“ і редакція „Правди“ мала повне право в суперечности з ліберальними і доктринерськими поглядами Драгоманова називати тутешніх москвофілів ренегатами, бо таких, що цураються своєї рідної мови і народности (а вводять заколот в літературі і народнім життю своєю тарабарщиною і за присилані їм за те „пособія“ проголошують себе „русскими“), називають і Чехи, Словінці, Хорвати, Поляки не инакше, як відступниками, перекинъчиками.

А супроти того, що Драгоманів і дехто инший у нас признавав лише наукову ціль поїздкам М. Погодіна по славянських землях, наведу тут частину з розвідки проф. історії Сходу Європи на Віденським університеті дра Н. Übersberger'a дословно, щоби перекладом на укр. мову не затерти вражіння його слів: „Im J. 1840 unterbreitete Prof. Pogodin Zar Nicolaus I. eine Denkschrift,

¹⁾ Гл. *И. С. Савицький*, *Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ I-ую пол. XIX в.* СПб., 1906 ст. 4.

die den nahen Zerfall Oesterreichs prophezeite und die Mittel angab, wie man durch eine systematische Bestechung der slavischen Intelligenz Oesterreichs dessen Aufsaugung durch Russland vorbereiten kann¹⁾

Таку роботу цілими десятиліттями робили висилані з „командіровою“ московські учені (в першій мірі Погодін) і відпоручники „Благотворительнаго Комитета“, а наслідки їх роботи виразно і яскраво проявилися в Австрії, а особливо в Галичині, в останніх роках перед світовою війною. Замітно що хоч усе те було загально відомою „тайною“, не тільки провідники народно-демокр. партії робили „консолідацію“ з москвофілами і на їх зборах являлися яко мужі довіря“ ноторично знані агенти, як др. Влад. Дудикевич, Ос А. Марков, Ос А. Мончаловський і т.п., але й представники укр. радик. партії як М. Павлик, І Франко і ин., робили спільну акцію з москвофілами в хибнім розумінню демократизму, задля чого, треба се признати, остерігав їх навіть Драгоманів.²⁾

Підчас світової війни і після неї виявилось наглядно, що „Правда“, котра була також органом придніпрянців, добре робила, піддержуючи і поширюючи свідомість національної окремішности, а також придніпрянці, що стояли за 2-им отвертим листом, справедливо вважали всякі компроміси й консолідації з москвофілами, а також поширювання поглядів про мрачний всесвітний прогрес і космополітизм шкодою для української народної ідеї. Таке доктринерство було красне в теорії, як писала „Правда“, але в практиці багато нашкодило українській національній і державній ідеї. Не те підвищувало і скріпляло москвофілів, що народовці називали їх „русскими“, як думав Драгоманів, але роблені з ними компроміси і консолідації, через які москвофільські послі ввійшли в більшім числі до галиц. сойму і держ. ради, проголосили себе там „русскими“ (хоч таких в Австрії не було) і зажадали введення московської мови в школах і в урядах.

Другий докір Драгоманова, зроблений редакції „Правди“, відноситься до дописи, поданої в огляді часописей (ст. 41—43) з видаваної тоді у Відні визначним політиком Ф. Шузелькою „Die Reform“ про історично-політичні індивідуальности в Росії“. Шузелька в статті „Die böhmische Frage und Russland“ згадав, що й у Росії є також історично-політичні індивідуальности, котрі не тільки перед злукою з царською Росією мали свої окре

¹⁾ Prof Dr Haus Uebersberger, Wien, Vortrag: Deutschland, Oesterreich und Russland, N. Fr. Presse № 18.180 von 3. April 1915.

²⁾ Гл. Переписка М. Драгоманова з М. Павликом (1876—1895) VI т. ст. 101 і слід. Чернівці 1910.

мішні права, але й при злуці з нею дістали запоруку сих прав, а саме Курляндія, Ліфляндія й Естонія, а відтак і Фінляндія. Сі краї, писав Шузелька, навіть під теперішньою самовладою мають відвагу постояти за свої давні права і колиб Росія стала конституційною державою, згадані краї упімнулисьяб за свої давні права*.

Яко дописець тижневника „Die Reform“ вислав я редакторові замітку і звернув у ній його увагу, що й Україна є такою історично-політичною індивідуальністю, котра за Богдана Хмельницького злучилася з Росією в Переяславськім договорі 1654 р., в котрім запоручено їй права і свободи. А хоч опісля щораз більше обмежувано сі права, особливо за царя Петра I, а Катерина II маніфестом з 1775 р. знесла гетьманщину і завела на Україні російські порядки, то сим не затратилося державне право України, і колиб Росія стала конституційною державою, Україна не занедбає упімнутись про свої непередавні права“.

Ф. Шузелька признав, що не пригадав собі справи України, пишучи про істор.-політ. індивідуальности в Росії, помістив радо мою допись і висловив радість, що Українці не забули за свої давні права і свободи і в данім случаю упімнуться про них. „Можна отже, закінчив він, хочби се й як дивно тепер виглядало, досить напевно передсказати, що Росія, колиб стала свобідною державою, булаб приневолена признати федеральний принцип“.

Драгоманів відказав Шузельці й мені знайомства з відносинами в Росії й на Україні і докоряв, що: „обоє дуже носяться з Rechtskontinuität, котрий не має у нас (в Росії) такої поваги, як в Австрії; що се обидно ставити Україну на одній дощці з остзейцями, бо Українці — народ, а остзейські Німці — шляхта та бюргери, що українські тенденції прогресивні, а остзейських Німців февдально-реакційні. На останку, на його погляд, невірнo привязувати укр. автономні тенденції до Переяславського договору (1654 р.), од котрого вже в XVII ст. шмати zostались. Стара Гетьманщина, скасована Катериною II, обнімала всього 2½ губернії, а укр. народ живе в 9 губ. та в 2-х в Царстві Польськім — значить укр. народові нічого робити тепер з „козацькою республікою“ XVII і XVIII ст. Колиб укр. автономісти почали добиватись, як где „Reform“ і її кореспондент, прав старої гетьманщини, то устромилиб ніж у своє тіло. Наші часи потребують нових форм усякого життя, у тім числі нових ідеалів і автономії — не так зв. „істор.-політ. індивідуальностей“, а широкого народоправства і широкої децентралізації, т є. самоуправи країн, повіт в. громад“.

Ось тут знов виявилось в розумованню Драгоманова теоретичне доктринерство, а практика дійсного життя

Й історичні події протягом майже пів століття довели до зовсім чогось іншого. Поперед усього дійсно сталося так, як передбачував Шузелька і я з ним. коли то з настанням конституційного ладу в Росії по 1905 р., українські послы Придніпрянщини виступили в рос. думі з домаганням повернення непередадених прав і самоуправи України. Далше справдився здогад другий, що совітська Росія перейшла до федеративної системи державної, а в третє ідея Гетьманщини починає щораз живіше займати уми української суспільности. Що сього не здійснено зараз у починах будови української держави — се треба приписати головно недостатчі живої національної свідомости не тільки в широких верствах народних, заморочених соціалізацією, але й серед освічених кругів, а також занедбанню історичної традиції і почуття т. зв. „Rechtskontinuität“, дарма що на чолі Центр. Ради стояв історик України. Погляд Драгоманова, що Стара Гетьманщина обнімала 2½ губерній, отже нічого робити з „козацькою республікою XVII і XVIII ст.“ не має стійности, бо історія виказує, що з маленького Піємонту виросла нинішня могутня Італія. Домагання соціалізації землі, знесення приватної власности і т.п. доктринерські теорії не дали кріпкої підвалини будівлі укр. держави. Тому то можна до тих розумовань і теоретичних доктрин приложити влучні слова безсмертного Гете: „Grau, teurer Freund, ist alle Theorie, doch ewig grün des Lebens Baum“.

Галя Мазуренко.

Дитинці.

Прийди, кохане!
 Незнане, прийди!
 Тебе знайшла я в поцілунках
 І берегла болючо довго
 В таємних мріях,
 У снах блакитних.
 Тебе чекаю!
 Кохаю тебе!
 І ніжний сором душу гріє,
 Не сміє щастя оцінити,
 Щоб хто злим оком
 Не кинув горя.

Львівська державна
 наукова бібліотека

№ 2063

0,18

1986

2063

~~10.728~~

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

РЛ 2063у

Бардинський А.

М. Драгоманів про
становище львівської
"Правди"

Л., 1924